

JÁN RUMAN A JEHO POHĽAD NA SLOVENSKO-RUSÍNSKE VZŤAHY NA SEVEROVÝCHODNOM SLOVENSKU V 30. ROKOCH 20. STOROČIA

Peter KOVAL

Vznik Československej republiky v roku 1918 a stanovenie krajinskej hranice s Podkarpatskou Rusou znamenali aj odpoveď na otázku, ktoré územie na severovýchodnom Slovensku Slováci vnímajú ako slovenské. Môžeme konštatovať, že táto úloha bola v roku 1919 už oveľa ľahšia ako stanovenie slovenského etnického územia v období Rakúsko-Uhorska, keď sa mnohí Slováci, a najmä žijúci na východnom Slovensku, z rôznych príčin nehlásili k vlastnej etnicite.

Vznik československého štátu eliminoval obavy a strach z perzekúcie za to, že sa slovenské obyvateľstvo hlási k svojej národnosti, a teda eliminoval aj prekážky pre ľahšie určenie slovenského územia. To bolo na jednej strane. Na strane druhej rovnaké faktory pôsobili v rusínskom prostredí. Rusíni taktiež stratili dôvody pre svoje obavy hlásiť sa k svojej národnosti, a tak jediným limitujúcim faktorom ostala národná nevypelost' a neujasnenosť svojej etnickej príslušnosti ako pozostatok z obdobia existencie Rakúsko-Uhorska.

V závere 20. rokov a v priebehu 30. rokov sa však pomery zmenili. Rusínski politici stále razantnejšie žiadali posunúť hranicu Podkarpatskej Rusi na západ, zapájali do presadzovania svojich požiadaviek medzinárodné inštitúcie¹ a touto činnosťou do istej miery zneisťovali pomery na severovýchodnom Slovensku a vyvolávali u jeho slovenského obyvateľstva pochybnosti o ďalšom osude ich dedín a mestečiek. Súčasne však aj potrebu, aby sa Slováci vyjadrili k otázke svojho územia.

Slovenské obyvateľstvo severovýchodného Slovenska začalo v 30. rokoch pociťovať obavy, že by sa za istých okolností mohli zmeniť územnoprávne pomery a ono by sa ocitlo mimo svojho materského národa a krajiny. Tento problém obzvlášť citlivo vnímali predstavitelia Slovenskej ligy na Slovensku, ktorí v tomto čase presunuli pozornosť z južných oblastí na sever a východ Slovenska, lebo sa im javilo, že práve tu je potrebné brániť národné záujmy. V tomto smere sa najviac angažoval jej predstaviteľ Ján Ruman, ktorý vydal v roku 1935 v Košiciach prácu pod názvom *Otázka slovensko-rusínskeho pomeru na východnom Slovensku*.

Šlo o prácu s informačným poslaním, ktorá mala poskytnúť Slovákom, a osobitne slovenským gréckokatolíkom, argumenty, že na východnom Slovensku vôbec neplatí tvrdenie niektorých rusínskych predstaviteľov „čo gréckokatolíci, to Rusín“, a teda sa nemusia obávať toho, že by mal niekto právo, a ani najvyššia gréckokatolícka hierarchia, ich pod egidou gréckokatolíckeho náboženstva odnárodňovať.

Uvedené tvrdenie slúžilo predstaviteľom rusínskych autonomistických kruhov pri ich snahe dokázať početnú prevahu rusínskeho obyvateľstva na severovýchodnom Slovensku a pomocou toho žiadať posunutie krajinskej hranice medzi Podkarpatskou Rusou a Slovenskom ďalej na západ po rieku Poprad. Autor spomenutej práce, oblastný tajomník Slovenskej ligy v Košiciach, napísal túto prácu z poverenia Ústrednej správy Slovenskej ligy.

Slovenská liga na Slovensku, ako znel jej oficiálny názov, bola založená z iniciatívy Ignáca Gessaya 22. októbra 1920 v Bratislave. Bola v podstate pokračovateľkou Slovenskej ligy v Amerike založenej v roku 1907 v Clevelande. Ciele tohto spolku boli obsiahnuté v jeho stanovách. V širšom zmysle mala Slovenská liga dvíhať duševne, spoločensky a hmotne

slovenský ľud; pracovať na úplnom očistení Slovenska od všetkého, čo brzdí národný rozvoj Slovenska a Československej republiky vôbec; rozširovať znalosť slovenčiny ako štátnej reči na pomad'arčenom, ponemčenom a vôbec miešanom území Slovenska a upevňovať slovenského ducha nielen medzi Slovákmi, ale i medzi inorečovým obyvateľstvom na Slovensku. K užším cieľom patrila starostlivosť o kultúrne, ale aj materiálne potreby Slovákov hlavne tam, kde žili spoločne s národnostnými menšinami, neraz, čo do počtu ako menšina, a aj takýmto spôsobom prispieť k tomu, aby sa neodnárodňovali.² Svoju pomoc preto Slovenská liga chcela poskytnúť aj gréckokatolíckym Slovákom žijúcim na území severovýchodného Slovenska.

Impulzom pre tieto aktivity Slovenskej ligy sa stali rusínske požiadavky nahradiť slovenský jazyk v niektorých východoslovenských školách za ruský a súčasne zabezpečiť pre jeho vyučovanie aj rusínskych učiteľov, ktorí by, podľa Slovenskej ligy, vytlačili slovenských učiteľov z východoslovenských dedín a s nimi de facto aj slovenčinu, čo by znamenalo pre ešte stále národne vlašný východ Slovenska len ďalšiu cestu k jeho odnárodneniu. Tento raz však paradoxne v česko-slovenskom štáte.

Slovenská liga preto zvolala na dni 8. – 10. júna 1934 do Spišskej Novej Vsi X. kongres Slovenskej ligy, ktorý sa o. i. zaoberal aj rusínskou otázkou. S hlavným referátom vystúpil Ján Ruman.

Slovenská liga na kongrese odmietla tvrdenia, žeby bola zameraná proti Rusínom: „tieto obvinenia nezodpovedajú pravde, sú buď umele vyvolané, alebo tendenčne využívané. Slovenská liga nikdy nezasahovala do jazykových a kultúrnych sporov rusínskych, nestavala slovenské školy v rusínskych krajoch a nijako neprekážala Rusínom v ich snahách národných. Slovenská liga naopak teší sa rozvoju a rozmachu bratského kmeňa slavianskeho“. Ale na druhej strane sa jednoznačne postavila „proti snahám, ktoré sledujú posunutie hraníc autonómneho Podkarpatska na západ z dôvodov zásadných i administratívno-politických. Slovenská liga je proti revízii hraníc kategoricky doma i v zahraničí.“³ Čo sa týka stotožňovania gréckokatolíkov s Rusínmi na kongrese odznelo: „Neuznávame totožnosť gréckokatolíckeho alebo gréckoorientálneho cirkevného príslušenstva s rusínskou národnosťou. Preto protestujeme proti tomu, aby Slováci gréckokatolíckeho a gréckoorientálneho náboženstva boli vyhlasovaní za Rusínov. Čo je rusínske, nech ním zostane, ale čo je slovenské, to nesmie pod žiadnym rúskom, či cirkevným, či národným, byť znásilňované.“⁴

Ján Ruman bol dobrým znalcom východoslovenských pomerov a rusínskou otázkou sa z poverenia Slovenskej ligy zaoberal už dlhšiu dobu. Jeho referát, ktorý odznel na spišskonovoveskom kongrese, bol uverejnený v samostatnej publikácii *Otázka slovensko-rusínskeho pomeru na východnom Slovensku*.

Ruman bol presvedčený o nutnosti stručne, jasne, prehľadne informovať slovenskú verejnosť o slovensko-rusínskych vzťahoch na východnom Slovensku. V práci ponúkol ich analýzu. Na základe topografie a ostatných historických výskumov dospel k názoru, že súčasný stav osídlenia severovýchodného Slovenska je výsledkom asimilácie, a to predovšetkým rusínskeho etnika, keďže slovenský živel mal podľa neho väčšiu asimilačnú schopnosť: „politické aspirácie podkarpatoruských autonomistov po stránke historickej sú neodôvodnené tým skôr, keďže vlivom väčšej asimilačnej schopnosti slovenského živlu územie východného Slovenska z najväčšej čiastky je slovenské“⁵.

Tézu „čo gréckokatolík, to Rusín“ šírila medzi obyvateľstvom východného Slovenska nielen svetská rusínska inteligencia, ale predovšetkým predstavitelia gréckokatolíckeho duchovenstva.

Ruman vo svojej práci dokazoval, že nie každý, kto sa hlásil ku gréckokatolíckej viere, sa hlásil aj k rusínskej národnosti a že to nebolo výsledkom slovenskej propagandy, ale skutočnosti, že sa títo gréckokatolíci cítili byť Slovákmi. K takýmto tvrdeniam mu poslúžili najmä štatistiky. Z nich Ruman vyčítal, že v roku 1890 z celkového počtu gréckokatolíkov bola ani nie polovica (45,5%) Rusínov. Platilo to aj pre roky 1900 (42,27%), 1910 (48,11%), 1921 (42,72%) a 1930 (38,36%). Z týchto údajov bolo Rumanovi jasné, že „nie všetci gréckokatolíci sú Rusínmi práve tak, ako zase všetci evanjelici nie sú Nemcami a rímskokatolíci len Slovákmi“⁶. Ruman zdôraznil že, vierovyznanie neurčuje národnosť, ale rozhodujúci pre ňu je predovšetkým jazyk. Tento ukazovateľ však v prípade slovenského a rusínskeho obyvateľstva severovýchodného Slovenska nebol jednoznačný. Vzájomné dlhodobé ovplyvňovanie sa dialektov oboch etník na kontaktnom území stieralo medzi nimi zásadné rozdiely a zblížovalo ich aj po stránke kultúrneho vývoja.

Jazyková hranica medzi Slovákmi a Rusínmi sa nedala určiť s úplnou presnosťou z dôvodov jazykovej príbuznosti oboch etník. To si uvedomoval aj sám Ruman, ktorý dobre poznal výskumy a prácu filológa Samuela Czambela *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov*. I. (Martin 1906). Prechod medzi slovenčinou a rusínskym nárečím je pozvoľný a „začína na severe v staroľubovnianskom okrese a tiahne sa popri pohraničných horách až po Užok. Všetko, čo je od toho úzkeho pruhu na západ a juh, je slovenské, trebaže i tu stretávame sa s rôznymi dialektickými rozdielmi“⁷. Ruman priznával, že medzi rímskokatolíckym a gréckokatolíckym obyvateľstvom existuje jazykový rozdiel, pretože, kým obyvateľstvo rímskokatolícke bolo naviazané z náboženského hľadiska na slovenský západ, gréckokatolícka viera pochádzala z východu a odtiaľ si „priniesla“ aj kultúru a „niekoľko starých slov, častokrát i výslovnosť a niekoľko výrazov skutočne ruských. Tak ostali rímskokatolíci Sloviakmi, gréckokatolíci Rusniakmi. Avšak jazykovo sú všetci i naďalej Slovákmi“⁸.

Aj ďalšie dôkazy o prevahe Slovákov nad Rusínmi na východnom Slovensku čerpal Ruman z úradných štatistík. Vychádzal z piatich štatistík (z rokov 1890, 1900, 1910, 1921, 1930) a všimol si 24 okresov východného Slovenska. Zo štatistických údajov mu vyšlo, že len 3 okresy mali v uvedených rokoch percentuálnu prevahu Rusínov.⁹ Preto sa mu politické aspirácie rusínskych autonomistov zdali neopodstatnené a k tomu ešte dodal, že dokonca i „domnelé kompaktné pohraničné rusínske územie je husto posiate slovenskými obcami“¹⁰, no na druhej strane a mu javilo, že je aj badateľný postupný presun v prospech rusínskeho živlu, čo pripisoval propagande gréckokatolíckeho duchovenstva, a to hlavne v okresoch slovensky národne málo uvedomelých. Ruman v tomto prípade odmietal oporu v úradných štatistikách pri stanovení slovensko-rusínskeho etnického pohraničia. Uviedol aj jeden príklad, kedy užhorodský gréckokatolícky biskup P. Gebej krátko pred sčítaním obyvateľstva vydal obežník, v ktorom apeloval na svojich veriaciach, aby sa prihlásili k rusínskej národnosti.¹¹

Ruman sa vo svojej práci snažil priblížiť aj aktivity rusínskych cirkevných a politických kruhov v medzivojnovom Československu. Videl v nich veľké nebezpečenstvo, pretože podľa jeho slov rusínske hnutie „rozsieva medzi Rusínmi a zvlášť medzi gréckokatolíckimi nenávisť k Slovákom a zároveň vytvára iredentu maďarofilskú, ohrozujúcu integritu nášho Slovenska“¹². Aktivity rusínskych predstaviteľov mali podľa neho cieľ „porušiť“ gréckokatolícke obyvateľstvo východného Slovenska a následne pričleniť určité kraje východného Slovenska k Podkarpatskej Rusi.

K „porušeniu“ obyvateľstva, podľa Rumana, dochádzalo aj tak, že gréckokatolícke obyvateľstvo žiadalo zmenu vyučovacieho jazyka zo slovenského na ruský vo všetkých obciach, v ktorých bola rusínska väčšina. Iniciatíva vychádzala zo strany gréckokatolíckeho duchovenstva, ktoré bolo ru-

sínskej národnosti, v snahe zabrániť odnárodnovaniu Rusínov a ich prípadnému poslovenčeniu. Najpresvedčivejší argument, ktorý využívali a ktorý sa stretol s ohlasom, bol argument zachovania „starootcovskej viery“, teda gréckokatolíckeho náboženstva. K tomu však mala celkom logicky prispieť škola a vzdelanie. A tak sa na dedinách, v ktorých žili gréckokatolíci, zdôvodňovalo, že „keď škola nebude rusínska, nebudú sa ich deti vedieť modliť z ruských kníh, čím stratia svoju ruskú vieru“.¹³ Začiatkom 30. rokov 20. storočia táto akcia nadobudla hromadný charakter (v roku 1933 si žiadosť o zmenu vyučovacieho jazyka podalo vyše 100 obcí).

O agitáciu smerujúcu k „porušovaniu“ sa starali predovšetkým gréckokatolícki farári, v tom čase ešte stále mnohí s promaďarskou orientáciou. Kňazi, ktorí sa cítili byť Slovákmi a „dovolili si hájiť slovenské národné záujmy svojich veriach, z trestu sú prekladaní na najchudobnejšie fary a na miesta čo najviac vzdialené od kultúrnych stredísk slovenských“.¹⁴ Autor práce kritizoval aj používanie cirkevnoslovenského jazyka v oficiálnych cirkevných dokumentoch, absenciu slovenskej náboženskej tlače a literatúry pre gréckokatolíckych Slovákov.

Politické zámery predstaviteľov rusínskeho hnutia na východnom Slovensku boli autorovi práce jasné: „Exponentom rusínskeho hnutia až na malé výnimky nikdy nešlo o kultúrne a hospodárske povznesenie gréckokatolíckeho ľudu, ale len o to, aby v duchu svojej hungarofilskej tradície miesto slovanskej solidarity a kultúrneho zblíženia slovensko-rusínskeho vytvorili vzájomnú nenávisť a nežiaduce národnostné trenice.“¹⁵ Hlavné nebezpečenstvo rusínskeho hnutia pre Slovákov videl Ruman v nezdravom jadre pomadžarčeného gréckokatolíckeho duchovenstva.

Ruman písal o dvoch hlavných príčinách expanzie rusínskeho hnutia. Prvú príčinu videl v spolitizovaní slovenského verejného života, v tom, že stranícko-politický záujem sa kládol nad záujem štátu či národa. Myslel tým hlavne na situáciu v roku 1935, keď boli všetky československé politické strany ochotné k viacerým ústupkom pred parlamentnými voľbami kvôli hlasom rusínskych obyvateľov. Tým mal na mysli predovšetkým vyhovieť žiadostiam 35 obcí o zmenu vyučovacieho jazyka zo slovenského na ruský.

Za druhú príčinu spomenutej expanzie považoval autor práce nedostatok gréckokatolíckych cirkevných učiteľov.

Rumanovi ako predstaviteľovi Slovenskej ligy išlo o to, aby upozornil na všetky záujmové a politické agitácie, ktoré by smerovali k „porušovaniu“ a následne k administratívnej pripojeniu územia severovýchodného Slovenska k Podkarpatskej Rusi. Slovenská liga, na pôde ktorej sa robili analýzy slovenského národného života na zmiešaných územiach, ústami svojho predstaviteľa navrhovala postup ako zabrániť odnárodneniu obyvateľstva na zmiešanom území. Vo vzťahu k severovýchodnému Slovensku navrhoval:

1. „aby na exponované miesta slovensko-rusínske, ako je Bardejov, Medzilaborce, Snina, Stropkov, Vranov, ustanovení boli len národne spoľahliví úradníci a učители;

2. aby venovaná bola zvýšená pozornosť gréckokatolíckemu ľudovému školstvu na východnom Slovensku a výchove slovenského gréckokatolíckeho učiteľského dorastu;

3. aby slovenské gréckokatolícke farnosti na východnom Slovensku vyzdvihnuté boli z právomoci neslovenských biskupov a aby pre tieto bolo zriadené samostatné slovenské gréckokatolícke biskupstvo;

4. aby slovenskému živilu na Podkarpatskej Rusi úmerne k celkovému jeho počtu dostalo sa slovenského školstva všetkých typov, menovite aby bolo obnovené slovenské gymnázium v Užhorode;

5. Konečne je potrebné, aby Slovenská liga organizačne zakotvila tiež na exponovaných

miestach slovensko-rusínskych, prevádzala tam národnú politiku a primala Rusínov, aby svoju frontu obrátili nie proti Slovákom, ale proti Maďarom.¹⁶

Tieto požiadavky možno chápať aj ako návrh Slovenskej ligy pre politických predstaviteľov vládnej politiky na riešenie rusínskej otázky.

Treba poznamenať, že samotné „porušovanie“ obyvateľstva sa nevnímalo v tomto období, a nevnímali ho ani autor práce, ako protislovenský akt, ak, tak len ako návrat k pôvodnej etnicite, ktorý sa ale netýkal veľkého počtu ľudí. Boli tu skôr obavy z toho, že za rusínskym hnutím sa skrýva snaha promaďarských síl o pripojenie východného Slovenska k Maďarsku hneď po tom, ako by sa zväčšilo územie rusínske – teda Podkarpatská Rus. Avšak medzi „porušovaním“ a snahou o pripojenie tohto územia k Maďarsku videla Slovenská liga bezprostrednú súvislosť. Preto bol postoj Jána Rumana k rusínskemu hnutiu negatívny.

POZNÁMKY

¹ ŠVORC, Peter: *Krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou (1919 – 1939)*. Prešov : Universum, 2003, s. 251-280.

² LETZ, Róbert: *Dejiny Slovenskej ligy na Slovensku (1920 – 1948)*. Martin : Matica slovenská, 2000, s. 24.

³ RUMAN, Ján.: *Otázka slovensko-rusínskeho pomeru na východnom Slovensku*. Košice : Ústredná správa Slovenskej ligy, 1935, s. 4.

⁴ Tamtiež, s. 4.

⁵ Tamtiež, s. 9.

⁶ Tamtiež, s. 14.

⁷ Tamtiež, s. 15-16.

⁸ Tamtiež, s. 16.

⁹ Ide o okresy Medzilaborce, Snina, a Stropkov. Celú tabuľku percentuálneho zastúpenia slovenského a rusínskeho obyvateľstva všetkých 24 okresov v uvedených rokoch pozri RUMAN, Ján.: *Otázka slovensko-rusínskeho pomeru na východnom Slovensku*. Košice : Ústredná správa Slovenskej ligy, 1935, s. 29-30.

¹⁰ Tamtiež, s. 19.

¹¹ Tamtiež, s. 31.

¹² Tamtiež, s. 32.

¹³ Tamtiež, s. 32.

¹⁴ Tamtiež, s. 34-35.

¹⁵ Tamtiež, s. 35-36.

¹⁶ Tamtiež, s. 43-44.

JÁN RUMAN UND SEINE MEINUNG ÜBER DIE SLOWAKISCH-RUTHENISCHEN BEZIEHUNGEN IN DER NORDOSTSLOWAKEI IN DEN 30. JAHREN DES 20. JAHRHUNDERTS

Zusammenfassung

Nach der Entstehung des tschechoslowakischen Staates im Jahre 1918 hörten die Slowaken auf, Sorgen und Angst vor der Anerkennung eigener Nationalität zu haben. Damit wurden die Hindernisse überwunden, die die Bestimmung des slowakischen ethnischen Raumes negativ beeinflusst haben. Eine ähnliche Situation gab es bei den Ruthenen. Die nationale Unreife und eine unklare ethnische Angehörigkeit waren somit die einzigen Limitierungsfaktoren der potentiellen Entwicklung, die als Überreste der Existenz von Österreich-Ungarn geblieben sind. Ende der 20. und in den 30. Jahren begannen die ruthenischen Politiker viel rasanter eine Westverschiebung der slowakischen Grenze an Karpatenrussland zu fordern. Das Hauptargument dabei war, dass auf diesem Gebiet eine ruthenische Mehrheit lebt. Mit dem Ziel den nordöstlichen Teil der Slowakei als den slowakischen ethnischen Raum zu schützen, ist der Verein die Slowakische Liga entstanden. Ihr Repräsentant Jan Ruman versuchte mit Hilfe seines Werkes Die Frage der slowakisch-ruthenischen Beziehungen in der Ostslowakei die These der ruthenischen Politiker zu widerlegen. Seiner Meinung nach identifizierten diese ganz falsch die Ethnizität mit der Konfession, hielten alle Griechischkatholiken für Ruthenen und versuchten mit diesem falschen Argument die ruthenische Mehrheit in der Ostslowakei nachzuweisen. Die Slowakische Liga akzeptierte die offiziellen Amtsstatistiken. Nach diesen bekannte sich nur ein Teil der Ruthenen zur griechisch-katholischen Religion und die Nordostslowakei war ein überwiegend von Slowaken bewohntes Gebiet.

(Preklad Lenka Almášiová)

Recenzent: prof. PhDr. Peter Švorc, CSc.